

Petres Csizmadia Gabriella

A kortárs gyermekköltészet sajátosságai és típusai (4. rész)

A gyermekmonológ (svéd típusú gyermekvers)

A svéd típusú gyermekvers a 20. század '80-as éveiben jelent meg a magyar gyermeklírában. Eredetisége abban található, hogy a weöresi hangzatos-képvirtuóz lírával élesen kontrasztot alkot. A korábbi jellemző játékos, könnyed, tréfás versvilág elsősorban a mese irracionális univerzumából vagy a falusi idillikus világ ál-realitásából táplálkozik – ezzel szemben a gyermekmonológ a gyermek vagy kamasz személyes kapcsolatait, legbelsőbb titkait, világról alkotott véleményét, a megélt eseményekhez fűzött kommentárokat hozza napvilágra. A lírai én elszakad a mágikus-mitikus mesei világtól, és a valóságot a maga kiábrándító szikárságában mutatja be. A svéd típusú versek befogadói ezért már nem elsősorban a kiskamaszok köréből, hanem a kiskamaszok, kamaszok közül kerülnek ki.

A gyermekmonológ személyessége az én-szövegek vallomásosságával hozható párhuzamba, mivel a gyermek perspektívájából, a gyermek nevében, egyes szám első személyben szólnak, és az intimitás, bensőséges kitérődés jellemzi modalitásukat. Ezek az alkotások teljesen kiiktatják a felnőtt jelenlétét a műből, és a lírai én a gyermek gondolatait, töprengéseit, kommentárait hangosítja ki. A „felnőtt viháncolása” helyett megjelenik az igény arra, hogy meghallgassák a gyermeket, kamaszt. Gyakran úgy tűnik, mintha egy csonka dialógust olvasnánk, mivel a lírai én önmagának vagy a szülőnek, barátának intézi a szavait. A versnyelv áradása miatt – az egyik svéd gyermekmonológ magyarul címét kölcsönözve – „söderpartinak” is nevezik ezt a verstípust.

A gyermekmonológ leginkább a szabad vers kategóriájába sorolható, mivel nélkülöz szinte minden figurativitást. Versszerűen tördelt, de prózaritmussal rendelkezik, elsősorban gondolatritmust tartalmaz, és rendszerint csattanóval zárul. A képszerű beszédmód helyett a spontán megnyilvánulásra, a hétköznapi beszédmód rögzítésére tö-

rekszik, így rímtelen, dísztelen életbölcseletek, rövid esszenciák születnek a típuson belül. Jellemző tendencia, hogy a néhány soros, rövid versek cím nélkül szerepelnek – bár előfordul, hogy a kötetben való tájékozódás érdekében a kiadó címkeszerű címekekkel pótolja ezt –, ezáltal hömpölygő gondolatsorként, naplószerű bejegyzéseként olvashatóak a művek. A svéd típusú gyermekversben tehát nem a formára, hanem a tartalomra kerül a hangsúly: fontossá válik a bölcséleti igény, amely a családi, óvodai, iskolai mindennapok igazságát, tapasztalatát rögzíti, illetve a gyermek eltitkolt vagy szégyellt gondolatait, érzéseit verbalizálja. Előterbe kerülnek a tematikai tabuk – a halál, az elmúlás, a konfliktusok, problémák, a családi és személyes gondok, komplexusok, félelmek, szorongások, magányérzet, sajátos vélemények – reflektálásai. Ebből kifolyólag a gyermekmonológok gyakran komor hangulatúak, és töprengő attitűd jellemzi őket. Előfordulnak könnyedebb, humoros hangvételű gyermekmonológok is, azonban ezek is többnyire öniróniát vagy iróniát tartalmaznak. A kommentárok gyakran társadalomkritikai felhangot is kapnak, és lerántják a leplet a felnőttek hamis vagy álságos világáról, ezért az antiautoriter irodalom részét képezik.

A típusteremtő kötet: *Ami a szívedet nyomja*

A svéd típusú gyermekvers a Britt G. Hallquist – Ingrid Sjöstrand – Siv Widerberg: *Ami a szívedet nyomja* című kötettel honosodott meg a magyar gyermeklírában. A kötetben megjelenő versek a gyermekmonológok mintái: olyan életigazságokat és belső titkokat kimondó, rövid szabad versek ezek, amik a gyermek szájából, az ő perspektíváján keresztül hangzanak el. A kötet öt ciklust ölel át – *Holnap leszek nyolc éves; Barátság, szerelem; Ami a szívedet nyomja; A felnőttek furcsák néha; Beteg a tenger* –, melyek a kamaszkor határára kerülő, a gyermeki naivitást levetkőző és a realitás nehézségeire rádöbbenő

gyermek meglátásait tartalmazzák. A következő témakörök kerülnek tárgyalásra:

a) A felnőtt és gyermekvilág összeférhetlensége (elsősorban *A felnőttek furcsák néha* ciklus versei): ide tartozik a kétféle perspektíva különbségének tapasztalata (pl. *A városban*), a felnőttek gondolkodásmódjának és problémáinak idegensége (pl. *Mamának este nincs ideje*), a felnőttek hamis értékrendjének leleplezése (pl. *A tanító néni azt mondja*), a felnőtt-gyermek egyenrangúságának vágya (pl. *Mónáéknál*), a családtagok bírálata (pl. *Anyuban azt nem bírom*), az erkölcsi dilemmákból fakadó patthelyzetek kezelhetlensége (pl. *Meg ne próbáld!*)

Meg ne próbáld!

Mondja apa,

És nagyon szigorúan néz rám.

És egész testem reszket,

És már úgy érzem, gyáva vagyok,

Ha meg nem próbálom.

b) A gyermek/kamasz társas kapcsolatai (elsősorban a *Barátság, szerelem* ciklus versei): a bontakozó szerelem ellentmondásossága (pl. *Kicsit csak!*) és a barátkeresés, barátkozás nehézségei, az én és a másik másságának összeférhetlensége (pl. *Barátság, Susanna*) fogalmazódik meg a témakörön belül.

Susannáéknál voltam

néhány napig.

Ott aludtam.

Ott ettem.

Ott játszottam.

Ott tanultam.

Nemsokára Susannak jön hozzánk.

Akkor én fogok egész nap biciklizni,

és hagyom, hogy Susanna loholjon

mellettem.

c) Hétköznapi eseményekre és a „világ működésére” történő reflektálások: ide sorolható az idő visszafordíthatatlanságának tapasztalata (pl. *Holnap leszek nyolc éves*), az asszociatív összefüggé-

sek képzése (pl. *Mikor sötétedni kezd*), a gyermeki logika érvényesítése (pl. *Társasutazás*), a gyermeki elmélkedések és filozofálgatások (pl. *Sietek*).

Sietek.

Nem érek rá

leckét írni,

kivinni a szemetet,

kitakarítani.

Be kell majszolnom az egész világot,

mint egy paradicsomot,

mielőtt megöregszem,

mielőtt meghalok.

d) A gyermek/kamasz szorongásai, fájdalmai és titkos vágyai (elsősorban az *Ami a szívedet nyomja* ciklus alkotásai): nyomasztó, félelmetes álmok, események elmesélése (pl. *Néha csontvázról álmodok*), az elvesztett személy hiánya (pl. *Ha volna apukám*), ötletelés és gyermeki találékonyság (pl. „Milyen kár,/ hogy nincs cipzár a banánon!”).

Néha csontvázról álmodok,

Csak elindul felém,

Jön közelebb, egyre közelebb.

Nem bírom tovább, visítok

És felébredek.

- Csak álom volt –

Mondja anya.

Mintha sokat segítene,

Hogy a szörnyűség itt belül van

És nem ott kívül.

Poétikai szempontból figyelemre méltó eljárás, hogy a lírai én ezekben a versekben nemcsak kommentál, véleményt mond vagy megosztja az érzéseit, hanem a befogadót is megszólítja; ezt figyelhetjük meg például a *Láttad már?* kezdetű versben: „Láttad már/ két fiú arcát,/ mikor biciklivel/ gurulnak le a lejtőn?” A versek több esetben is poénszerű zárlattal rendelkeznek, például a *Holnap leszek nyolc éves* kezdetű versben a születésnap i zgalom, ajándékvárás részletezését filozofikus csattanó követi: „Holnap nyolcéves leszek, és nem leszek már hétéves/ soha többé.” Jellemző a kontrasztos szerkesztésmód alkalmazása is, ami a mondanivaló súlyosságára hívja fel a figyelmet. Ezt tapasztaljuk például az *Ősz* című versben:

Stefanéknál almafák

vannak a kertben

és vörös virágok,

dáliának mondja őket.

Nekünk erkélyünk van.

ott állnak a síléceim,

a telet várják.

Több versben megfigyelhető a válaszkereső hozzáállás, amit a versnyelv kérdések halmozásával közvetít („Miért hívják a széket éppen *széknek?*/ Miért mondjuk a késre, hogy *kés*, és honnan tudjuk,/ hogy a boglya *boglya?*”). A tömörítő, kihagyásos szerkesztésmód is dominánsan szerepel a versekben, időnként szinte haikuvá zsugorítva a művet. Ez jellemzi például a *Szerellem* című verset:

Sten-Malténak nagy, vörös és elálló
füle van.

Nekem tetszik

a nagy, vörös és elálló

fül.

Gyermekmonológok a magyar gyermeklírában

Az *Ami a szívedet nyomja* című kötet térhódítását követően hamar megmutatkozott az igény a magyar gyermeklírában is a gyermekmonológyszerű alkotások iránt. Az első nagy sikerű kötetet Ágai Ágnes írta *A titkaimat az ujjaimnak mondom el* címmel, amely formailag és tematika szempontjából is a svéd előd mintáját követi. Ranschburg Jenő *Gyerekségek* című kötete szintén ezt a tradíciót követi. A számos magyar gyermekmonológ-író közül legmarkánsabban Kiss Ottó emelkedik ki, mivel az ő versei a svéd típusú gyermekvers továbbgondolásait tartalmazzák.

Kiss Ottó gyermekmonológjait trilogiaként is értelmezhetjük: a *Csillagszedő Márió*, *Emese almája*, *A nagypapa távcsöve* kötetek az antiautoriter irodalom koncepcióját – a felnőttvilág leleplezését – követik, amit a gyermeki szókimondás, békaperspektíva alkalmazása, gyermeki logika működtetése tár az olvasó elé. Gombos Péter szerint a kötetek sajátossága, hogy az érzelmi állapotokat rögzítő lírai alkotások epikus szállal gazdagodnak, és összefüggő fikciós teret képeznek, amelyek naplószerűen mutatják be a lírai én élettörténetének egy szakaszát. Kiss Ottó tehát túllép a svéd típusú gyermekversek tematikus koherenciáján, és összefüggő történetet bont ki a versekből, amiket az előre- és visszautalások hálózata terem meg. (Gombos, 2013, 57) A verstörténet fragmentumokból áll össze, mivel a lírai én életéből csupán egy-egy tabló szerű mikrojelenet kerül kieme-

lésre, amelyek elhallgatásoktól terheltek, és az elliptikus szerkesztésmódnak köszönhetően a befogadó következtetéseire támaszkodnak.

A *Csillagszedő Márió* című kötet címe nélküli versfolyamot tartalmaz, melyben a lírai én – egy kislány – gondolatait, érzéseit olvashatjuk. A kötet elején bemutatott harmóniát a szülők válása töri meg: a családi szétszakadás motívuma, annak személyiségre kivetülő hatása, az apa hiánya végigkíséri a verseket.

Szeretem, ha hull a hó.

Azt is szeretem, amikor

apa eljön hozzánk, de nem

szeretem, amikor elmegy.

Olyankor a szívemben

visszafelé hull a hó.

A válás-motívum mellett megjelennek a kötetben a gyermeki filozofikus gondolatfutamok (pl. *Az ember jóból és rosszból van...*), végigkövethetjük a szomszéd kisfiúval szövődő barátságot-szerelmet (pl. *Tegnap Márió, az új szomszédunk...*), ízelítőt kapunk a nagyapához való ragaszkodásból, majd olvashatunk a nagypapa haláláról, az elvesztés feldolgozásáról (pl. *Apa, én tudok repülni!*)

Az *Emese almája* című kötet hasonló koncepció szerint rendeződik, azonban megjelenik benne az alfabetikus – címek szerinti – szerkesztés, és kevésbé látványos epikus szál tartja össze a verseket. A kötet sajátossága, hogy oldalpárok szerint rendeződik el, vagyis az előre- és visszautalások többnyire az egymást követő oldalakra szűkülnek. Jellemző a poénos szerkesztésmód:

Üveghegy

Meseország

nagyon messze van,

az Üveghegyen is túl.

De szerencsére

addig sosem kell elmenni,

mert az Üveghegy

teljesen átlátszó,

ezért Meseország

idelátszik.

A *nagypapa távcsöve* című kötet egyedisége az unoka-nagyszülő viszony tárgyalásában található. Gombos Péter az elfogadás történetének nevezi a kötetet, mivel a verstörténetből az egymástól távol álló unoka és nagyszülők közeledése és egymás megszeretése

Stirber Lajos

Obsitoként a zenei nevelésről (2. rész)

A zenei nevelés itthoni stációi

„Mit kellene tenni? Az iskolában úgy tanítani az éneket és zenét, hogy ne gyötrelmem, hanem gyönyörűség legyen a tanulónak (...) Nem a fogalmi, racionális oldaláról kell megközelíteni... A közvetlen megérezése útját kell egyengetni”.

(Kodály Zoltán)

A fenti idézet Kodály Zoltán 1929-ben írott *Gyermekkarok* című dolgozatából való, amely – mint azt mindmáig tapasztalom – örökérvényű tanítás, éppen ezért „megkövetelt” gyakorlattá kellene válnia. Hiszen, a már közölt írásom I. részében idézett Ádám Jenő „üzenete” – „A zenetanítás elemi szinttől a legmagasabb fokig: NEVELÉS. ...a hangok közt LÉLEKRE LELNI AZ, AMI ÉRDEMES!” – is összecseng a kodályi tanítással. Tovább szöve a gondolatot, a „szakmának”, de mindenekelőtt az iskolapolitikának kellene tudatosítania, hogy a művészetekre és a művészetekkel való nevelés feladata és a célja: az ifjúságot az intelligencia olyan szintjére emelni, hogy megértse a kodályi „intelmét”: „Nem az erszény, a lélek üressége a nagyobb baj”, s ne csak megértse, de ez legyen értékrendjének alapja.

Most lapozzunk bele a „krónikába”, üssük fel azt az I. Csehszlovák Köztársaság idejénél. Popély Gyula *Magyar népiszkolai oktatás Csehszlovákiában* című munkájában írja: „Az impériumváltás utáni években az elemi iskolák vonatkozásában az 1821-22-es tanévből áll rendelkezésünkre részletes és megbízható statisztikai kimutatás”. Addig a nemzetiségi tanügyben a magyar állam oktatási rendszere és törvényei voltak érvényben. „Szlovákiában csak az 1922. július 13-án kelt és 1922. augusztus 21-én készvált lett 226/1922. sz. tc. mondta ki a nyolcéves általános tankötelezettséget, illetve a hatosztályos elemi iskolák nyolcévesekre való bővítésének elvét. (...) Maga az idézett törvény is ötévnapi türelmi időt engedélyezett erre, s úgy intézkedik, hogy a nyolcéves tankötelezettségnek legkésőbb az 1927/28-as tanév kezdetétől Szlovákia egész területén életbe kell lépnie.” Ezzel kapcsolatosan Csicsay Alajos *Iskolatörténet* (Lilium Aurum, Dunaszerdahely 2002) c. könyve A nevelés – oktatás szervezése c. fejezetében ezt írja: „Az iskolák általános nevelési célja kellett legyen a testileg, lelkileg egészséges állampolgár nevelése. (...) A legfontosabb tantárgy a hit- és erkölcsstan volt, (...) az esztétikai nevelést sem hanyagolták el, így például a rajz és az ének tanítását. A legtöbb falusi tanító szeretett szabad idejé-

ben rajzolni, festegetni, zenélni. Szinte kivétel nélkül mindnyájan tudtak valamilyen hangszeren játszani. Fő módszertani elvük volt a szemléltetve cselekvő oktatás, valamint a tanulók kifejezőképességének fejlesztése”.

Édesanyám (az 1926/27-es tanévben kezdett iskolába járni) polgári iskolai végbizonnyítványában is ott van a tantárgyak között az ének is. „A komáromi szent Benedek-Rendi Kath. Főgimnázium Értesítője az 1920-21. iskolai évről (Közreadja Gidró Bonifác igazgató) Tanulmányi állapot” című fejezetében olvasható: „Az iskolai év első felében még a magyar tanterv szerint tanítottunk, a csehszlovák tanterv szerinti tanítás csak 1921. január 25-én kezdődött. Az előírt rendes tantárgyakon kívül tanítottuk a német nyelvet. (...) továbbá a gyorsírást, szabadkézi rajzot és éneket.” A zenekarban 18 diák játszott. Az intézmény az 1930-1931 iskolai évről készült ÉRTESÍTŐJÉBEN az alábbi tünteti fel a kötelező tantárgyakat s azok óraszámát.

A kötelező tárgyak óra számát ez a táblázat mutatja:

Óra szám	A tárgy neve	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	A heti órák száma
1	Vallásstan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2	Csehszlovák ny.	4	4	4	3	2	2	4	4	27
3	Magyar ny.	5	4	4	4	3	3	4	3	30
4	Latin ny.	—	6	6	6	4	4	4	4	34
5	Görög ny.	—	—	—	—	6	6	3	4	19
6	Történelem	1	2	2	2	3	3	3	4	20
7	Földrajz	2	2	2	2	1	2	1	—	12
8	Matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
9	Természetr.rajz	3	2	—	—	2	2	2	2	13
10	Kémia	—	—	—	2	2	2	—	—	6
11	Fizika	—	—	3	2	—	—	4	4	13
12	Filozófia	—	—	—	—	—	—	2	2	4
13	Rajz	3	3	2	2	—	—	—	—	10
14	Szépírást	1	—	—	—	—	—	—	—	1
15	Ének	(2)	relative kötelező							
16	Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
	A heti órák száma	27	30	30	30	30	31	34	33	245

Arról az időszakról, amikor (mint azt eleink mondták) „újra magyarok lettünk”, már a lapban előbb közölt írásomban bőven volt szó. Csicsay Alajos *Iskolatörténet* című kiváló munkája, A magyarok helyzete az első Szlovák Köztársaságban című fejezetében így ír: „Az első szlovák állam fennállása rövid ideig tartott. 1939-ben jött létre, s a második világháború befejezéséig állt fenn.” A magyarok kulturális életét a pozsonyi Toldy Kör szervezte. „1924-től újra működött az SZMKE (Szlovenszkói Magyar Kultúr-Egylet – a cikk szerzőjének megjegyzése), folytathatta ismeretterjesztő előadásait, irodalmi estjeit, és tovább tevékenykedett a Bartók Béla Dalegyesület és a Keresztény Munkás Dalegyesület, valamint az Egyházi Zenekar Nyitrán.

se bontakozik ki. Az óvodás kor végén járó kisfiú eleinte idegenkedve tekint az alig ismert, életkorban és világlátásban távol álló nagyszülőkre, azonban a közös játéknak köszönhetően megtalálják az egymáshoz vezető utat. Így válik az „én” és „ők” történetéből a „mi” történetünk (Pompör, 2010). A kötet végére már arról olvashatunk, hogy a nagyszülők hazautazása szomorúságot hagy maga után.

Kívül is ugyanúgy történik minden, mint belül.

Tegnap például még szép volt az idő,

sütött a nap a szívemben, de ma csak dörögtem és villámoltam,

aztán meg sírtam is,

igaz, csak kicsit,

mint a záporosó.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

■ Ágai Ágnes: *A titkaimat az unjaimnak mondom el*. Trio Produkció Kiadó, 1995.

■ G. Hallquist, Britt – Sjöstrand, Ingrid – Widerberg, Siv: *Ami a szívedet nyomja* (ford. Tótfalusi István). Móra, Budapest, 2011. <http://mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/vilagir/szived.hun>

■ Gombos Péter: *Márió Emeséje*. In: Csodaceruza, 2006/27, 12–15.

■ Gombor Péter: *Egy „gyerekes szerző” titkai nyomában. Kiss Ottó gyermekirodalmi munkássága*. In: Bárka, 2013/6, 57–62.

■ Kiss Ottó: *Csillagszedő Márió*. Móra, Budapest, 2002. <http://mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/modern/kissotto/gyermek.hun>

■ Kiss Ottó: *Emese almája*. Pozsonyi Pagony, Budapest, 2006.

■ Kiss Ottó: *A nagypapa távcsöve*. Móra, Budapest, 2009.

■ Pompör Zoltán: *A megtalált közösség: Kiss Ottó: A nagypapa távcsöve*. In: Prae, 2010. <http://prae.hu/prae/articles.php?aid=2728> (Letöltve: 2015. április 28.)

■ Ranschburg Jenő: *Gyerekségek*. Móra, Budapest, 1996.